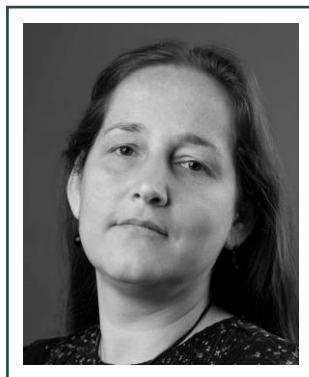

KOMITAS – IDOL AL MUZICII ARMENE

Drd. ÁGOTA BODURIAN

Universitatea „Transilvania” Braşov, Facultatea de Muzică

Ágota BODURIAN este absolventa Academiei Naţionale de Muzică „Gheorghe Dima” din Cluj-Napoca (2001), secţia pedagogie muzicală/vioară. A absolvit studiile masterale la aceeaşi instituţie, la specializarea Sinteze muzicologice (2003). În prezent, este doctorand al Universităţii „Transilvania” din Braşov, Facultatea de Muzică. De 19 ani este profesor la Liceul de Arte „Dr. Palló Imre” din Odorheiu Secuiesc, iar din anul 2008 îndeplineşte funcţia de secretar artistic al Filarmonicii din oraşul său natal. A colaborat la editarea mai multor cărţi referitoare la cultura armeană din Transilvania şi este autoare a numeroase articole privind cultura şi muzica armeană, apărute în revistele de specialitate în domeniu.

REZUMAT

Deşi aniversarea a 150 de ani de la naşterea marelui compozitor armean, Komitas – sărbătorit cu mult respect în comunităţile armene de pretutindeni – a avut loc anul trecut, considerăm că importanţa activităţii desfăşurate de acest idol al muzicii armene merită şi chiar trebuie menţionat în orice perioadă. Autoarea acestui studiu este preocupată de problematica muzicii armene de o vreme îndelungată. Pe parcursul studiilor aprofundate în domeniu s-a întărit convingerea necesităţii de a vorbi despre muzica armeană – foarte puţin cunoscută în Europa – şi despre reprezentanţii de renume ai acesteia, dintre care cel mai de seamă a fost şi este Komitas. În acelaşi timp, studiind viaţa şi creaţia acestui mare compozitor, s-a ivit de mai multe ori caracterul asemănător al vieţii şi carierei sale cu cea a lui Bartók Béla, uneori chiar surprinzătoare, în ciuda distanţei geografice mari care le-a despărţit. În cadrul acestui articol vom încerca să prezentăm succint biografia şi creaţia marelui Komitas, precum şi unele elemente paralele în ceea ce priveşte viaţa, activitatea de cercetare şi cea componistică a celor doi compozitori, muzicologi şi etnografi. Aparţinând aceleiaşi generaţii de muzicieni, şi-au dedicat viaţa culegerii, cercetării şi prelucrării muzicii populare cu caracter autentic, fiind preocupaţi nu numai de folclorul propriei naţiuni, dar şi de muzica popoarelor învecinate. Activitatea şi cercetările celor doi arată asemănări deosebite, iar prin activitatea lor componistică, amândoi au reuşit să deschidă perspective noi, decisive în ceea ce priveşte urmaşii lor, generaţiile de compozitori ai secolului XX.

Cuvinte cheie: armean, popular(ă), muzică, Komitas, etnomuzicologie

Introducere

Joseph Kerman a scris odată că muzica occidentală trăiește „în valea simfoniei a noua”¹. În aceeași măsură se poate spune că muzica armenescă trăiește în valea lui Komitas Vardapet². În calitate de culegător de cântece populare și cercetător, aranjator și compozitor de muzică sacră, influența și ajutorul lui Komitas în păstrarea muzicii tradiționale armenescă reverberează în aproape toate domeniile studiilor muzicale din Armenia. Komitas este recunoscut drept figura căreia i se datorează fundamentarea noțiunii de muzică armenescă și este, fără îndoială, cel care a pus bazele înțelegerii tradițiilor muzicale populare armenescă.

Viața sa reprezintă identitatea tuturor armenilor care au fost afectați de genocid: Komitas Vardapet a fost unul dintre cei mai de seamă muzicologi din Armenia, dar, în ciuda acestui fapt, nu a făcut excepție de la această epurare. Datorită intervenției onorabilului Henry Morgenthau, ambasadorul american al Turciei (1913-1916), Komitas s-a putut întoarce din exil, dar experiențele acelor câteva săptămâni l-au șocat atât de profund, încât i-au afectat permanent stabilitatea psihologică. Teroarea prin care a trecut – masacrul prietenilor apropiați, martiriul națiunii armenescă, pierderea traiului său din cauza războiului – s-a dovedit prea mult pentru firea lui sensibilă. Părintele Emil Ciomac formulează astfel, într-un studiu dedicat muzicii armenescă, referitor la soarta marelui compozitor: „Rolul lui Komitas a fost de a reforma muzica veche armenescă, curățind spinii din ea. [...] Din păcate soarta l-a răpus la jumătatea drumului parcurs.”³

Viața și activitatea lui Komitas

În cercetarea muzicii armenescă a revenit deci un rol deosebit arhimandritului Komitas Vardapet (1869-1935), compozitor, muzicolog, dirijor, pedagog excepțional, culegător de folclor, întemeietor al școlii naționale armenescă de compoziție într-o persoană care a pus bazele etnomuzicologiei armenescă. Mai mult de atât, este chiar recunoscut drept unul dintre pionierii etnomuzicologiei în istoria muzicii universale. Cea mai mare valoare a activității sale constă în căutarea noilor forme de expresie, promovând înainte de toate folclorul autentic, și așezând în centrul atenției întotdeauna sufletul armenesc. Menirea sa a fost să însuflească contemporanilor onoarea, patriotismul, implicarea civică, dar în același timp a rămas fidel și valorilor esențiale ale vremii. Komitas a fost de asemenea pedagog

¹ Jubilant-Pickett, David Jonathan, *Sacred and popular: Music and the national armenian identity*, University College, Dublin, 2017.

² Vardapet = arhimandrit, doctor în teologie.

³ Emil Ciomac, *Muzica armenescă, în Siruni Djololian*, Hagop: Ani, anuarul culturii armenescă, București, 1941, p. 468.

talentat, care a înțeles faptul că muzica este o nevoie vitală a unei societăți. El a studiat timp îndelungat folclorul armean și muzica bisericească, efectuând cercetări științifice aprofundate și culegând permanent cântece din popor. Prima lui culegere a fost întocmită în 1891, în anii studenției, și a cuprins cântece de leagăn, de nuntă, de pribegie, de jale, dansuri și altele. El a transcris pentru prima oară și cântecele populare ale unor popoare vecine: turci, greci, persani, kurzi.

Dar cel mai mare merit al lui Komitas constă în faptul că, printr-o muncă asiduă și competentă, a reușit să separe și să elimine straturile străine suprapuse muzicii populare armenie, a scos la iveală fondul național original al fiecărui cântec, pe care l-a armonizat și l-a transcris pe note europene.

Acest fapt este foarte important, având în vedere că majoritatea cercetătorilor negau pur și simplu existența muzicii armenie autentice, bazându-se pe caracterul multinațional al Imperiului Otoman. Legat de această problematică, marele muzician Jordi Savall vorbește astfel în prelegerea sa intitulată *Istanbul. Dimitrie Cantemir: Cartea științei muzicii și tradițiile muzicale sefarde și armenie*:

„Am vrut așadar să arătăm nu numai că acest dialog muzical imaginar reflectă o realitate istorică indisputabilă. Să nu uităm de uluitoarea diversitate și de incredibila bogăție culturală care caracteriza Istanbulul în vremea lui Cantemir, precum și de prezența la curte a muzicienilor greci, armeni sau evrei, confirmată de numeroase surse. Așa cum relatează contele de Saint-Priest, ambasadorul francez la Istanbul, prejudecățile otomanilor în privința artelor în general i-au făcut să considere profesia muzicală ca fiind apanajul celor de altă origine decât musulmană. Într-adevăr, «majoritatea muzicienilor aflați în slujba Marelui Sultan, inclusiv Cantemir, care reprezintă elita muzicală a Imperiului Turc, sunt de origine greacă, evreiască sau armeană».¹

Activitatea sa de culegător de folclor, armonizator și compozitor, a fost mult apreciată în timpul său și pe plan internațional. Komitas este îndrăgit și recunoscut de toți armenii din lume, numeroase coruri și ansambluri muzicale purtându-i numele, asemenea Conservatorului din Erevan. Influența sa asupra compozitorilor armeni care i-au urmat este imensă.

Celebrul compozitor s-a născut la data de 26 septembrie 1869 în Imperiul Otoman, în orașul Kütahya. Komitas – pe numele său original Soghomon Soghomonian – a rămas orfan de mic copil. Soarta sa s-a schimbat radical când, datorită vocii sale excepționale, a fost trimis să studieze muzica la Seminarul teologic „Gevorkian” din orașul Ecimiadzin – sediul Katholikosului² armean, centrul religios și cultural al Armeniei. Acolo, fiindu-i descoperite talentele muzicale deosebite, tânărului orfan i s-a acordat o atenție deosebită în ceea ce privește educația muzicală. Încă din această perioadă, Komitas a început studiul și

¹ <https://www.icr.ro/uploads/files/istanbul-dimitrie-cantemir-carte-stiintei-muzicii.doc>, accesat la data de 14.05.2019.

² Conducătorul suprem al Bisericii Armenie Apostolice.

transcrierea cântecelor populare din câmpia Araratului, culegându-le de la colegii de seminar, originari din diferite regiuni ale țării. Primele sale compoziții datează de la începutul anilor 1890, majoritatea acestora fiind cântece și coruri pe versuri ale unor poeți renumiți și, de asemenea, prelucrări ale unor cântece populare autentice, rurale sau din folclorul orășenesc, urban. A străbătut cu elan regiunile locuite de armeni pentru a culege cântece populare.¹

În 1893, în urma absolvirii Seminarului, a fost numit profesor de muzică în locul celebrului muzician Kara-Murza și dirijorul corului de renume al Catedralei din Ecimiadzin. În anul 1894 a fost hirotonit ieromonah, cu numele de Komitas, numele unui muzician-poet-savant, katholikos din secolul al VII-lea, iar din anul 1895 a devenit arhimandrit.

În același an, fiind dornic de perfecționare profesională, pleacă la Tiflis pentru a studia armonia cu compozitorul cel mai de seamă al vremii, Makar Ekmalian², iar între 1896 și 1899 studiază istoria muzicii, teoria compoziției, pianul, orga și dirijatul (pe lângă canto, psihologie și filosofie) la Școala Superioară de Muzică din Berlin, în cadrul unor ore particulare cu profesorul Richard Schmidt și la Universitatea din Berlin – toate acestea fiind posibile datorită sprijinului material oferit de antreprenorul-filantrop Alexander Mantașev.

Komitas a făcut parte din membrii activi ai Societății Musicale Internaționale (*Internationale Musikgesellschaft*). A colaborat permanent la editarea revistei Societății și a participat periodic la ședințele, întâlnirile secției din Berlin, prezentând studii referitoare la muzica armeană.

În urma întoarcerii sale la Ecimiadzin, și-a continuat munca de profesor și activitatea de etnomuzicolog. A studiat în continuare arta compoziției și s-a prezentat cu corul Seminarului în numeroase concerte, nu numai la Ecimiadzin, ci și în Erevan, Baku și Tiflis și alte orașe cu o viață culturală efervescentă.

În anii 1906-1907 a fost invitat în Franța, unde desfășura o activitate muzicală vastă: a fost dirijor al corului Societății de concerte Lamoureux, formație cu care a prezentat cântecele populare și religioase armenes prelucrate de el, inclusiv la Școala Superioară de Științe Sociale, unde președintele secției muzicale a fost Romain Rolland, celebrul scriitor, interesat profund de cultura poporului armean. În următorii ani, Komitas a susținut concerte și conferințe în mai multe orașe din Elveția, iar pe lângă acestea, ca recunoaștere a activității sale, a fost invitat și la Congregația călugărilor mechtariști din Veneția (insula San Lazzaro).

În 1910, Komitas s-a mutat la Constantinopol, considerând că mediul și gândirea dogmatică, cu caracter conservator, de la Ecimiadzin îi limitează activitatea creatoare. Spera, în același timp, că la Constantinopol o să aibă posibilitatea de a prezenta muzica populară armeană și prelucrările sale în fața

¹ Komitas – *Variațiuni pe aceeași temă*, Ediție alcătuită și tradusă de Sergiu Selian, Editura Ararat, București, 2018, p. 14.

² Compozitor armean (1856-1905).

unui public mai larg. În acest scop, a înființat corul *Gusan* [Bardul], denumit ulterior (din 1912) *Hay Gusan* [Bardul armean], alcătuit din aproximativ 300 de membri. Membrii corului au fost persoane talentate, cu cunoștințe muzicale, iar, în scopul atingerii unui nivel profesional elevat, și din dorința de a pregăti buni muzicieni, Komitas a susținut celor din cor meditații de teoria muzicii. În același timp, a organizat și alte coruri și a participat la numeroase conferințe și concerte în diferite localități ale Imperiului Otoman, chiar și în orașele din Egipt, Cairo și Alexandria. În presa contemporană, importanța activității lui Komitas a fost recunoscută nu numai pentru ceea ce a depus în scopul popularizării muzicii armenie, ci și pentru culegerea și popularizarea muzicii altor popoare din Orient.

Pentru activitatea sa de păstrare și popularizare a culturii muzicale armenie autentice, a fost admirat de comunitățile armeniești din toată lumea, iar scriitorul-jurnalist Arshag Chobanian l-a numit „salvatorul muzicii armeniești”.¹

Genocidul armean, declanșat în data de 24 aprilie 1915, a întrerupt brusc activitatea profesională a lui Komitas. A fost deportat și supus unor torturi crude, împreună cu intelectualii de naționalitate armeană adunați sistematic din Constantinopol și din întregul Imperiu Otoman de către Junii Turci. În urma unei presiuni politico-culturale internaționale deosebite, Komitas a fost eliberat, însă cele trăite în închisoare i-au afectat adânc sănătatea: a supraviețuit, dar a rămas cu psihicul zdruncinat, suferind de depresie nervoasă, agravată de mutism.

Din păcate, datorită suferințelor și coșmarului trăit, Komitas nu s-a mai vindecat niciodată. Începând din anul 1919 și-a continuat viața în stare aproape inconștientă în spitale de psihiatrie din Paris, până la moartea sa din data de 22 octombrie 1935.

După vreme îndelungată, în 1936, a fost reînhumat în capitala Armeniei, la Erevan, în Komitas Park and Pantheon, lângă alte personalități de renume ale tezaurului cultural armean – scriitorul William Saroyan, compozitorul Aram Hacıaturian, pictorul Martiros Sarian și alții.

Creația lui Komitas și rolul său în păstrarea identității armenie

Compoziția cea mai de seamă a lui Komitas este *Surp Badarak* [Liturghia Sfântă], lucrare cântată și în zilele noastre, atât în cadrul slujbelor religioase din bisericile armenie, cât și în sălile de concerte de pretutindeni. Face parte din șirul puținelor lucrări ale sale care au supraviețuit integral perioadei Genocidului. Lucrarea, compusă pentru cor de bărbați în 1914, a fost tipărită și publicată la Paris în 1933.

¹ Rita Kuyumjian, *Komitas. Portretul unui idol armean*, Editura Ararat, București, 2018, p. 12.

Trebuie menționat că – în cea mai mare parte – creația lui Komitas a fost de factură vocală (solistică și corală), majoritatea lucrărilor sale bazându-se pe sursele muzicii populare. Cunoaștem peste 150 de lucrări vocale și câteva compoziții pentru pian, care pot fi auzite în multiple variante și transcrieri. Pe parcursul anilor, el a cules peste 4000 de cântece populare, întocmind astfel o culegere sistematizată a cântecelor populare armene.

În ceea ce privește activitatea sa muzicologică și de cercetare, din păcate, la deportarea din 1915, majoritatea manuscriselor sale valoroase referitoare la sistemul notațional cu *khaz*-uri (neume) al muzicii armene din secolele VIII-XI au fost distruse de către autoritățile turcești.

În prezent, Institutul de Artă al Academiei Naționale de Științe din Armenia are ca scop recuperarea treptată și tipărirea unei colecții cât mai complete a lucrărilor lui Komitas, ale căror manuscrise au fost recuperate treptat și duse la Erevan, după anul 1950.

Komitas este considerat martir al Genocidului din 1915, iar personalitatea sa constituie unul dintre principalele simboluri ale Genocidului Armean în artă. Dacă prin crearea alfabetului armean în secolul al V-lea, Mesrop Maștoț a făcut din limba armeană „o cetate pentru salvarea neamului”¹, Arhimandritul Komitas a transformat cântecul armenesc într-o putere salvatoare, el devenind întemeietorul școlii muzicale armene de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Komitas a jucat un rol incomparabil în conservarea, interpretarea, compoziția și învățarea muzicii tradiționale armene. El a fost unul dintre primii armeni educați în tradiția clasică occidentală și unul dintre primii care a fost membru al Societății Muzicale Internaționale din Berlin, unde se consideră că a început studiul muzicologiei comparate.

În introducerea la cartea *Eseuri despre muzica armenescă*, Sirvat Poladian descrie scopul lui Komitas ca fiind întreit:

- 1) să scrie și să păstreze moștenirea muzicală națională;
- 2) să facă accesibilă această muzică, promovând astfel interpretarea cântecului și dansului popular ca artă vie și ca parte a vieții de zi cu zi;
- 3) să utilizeze muzica populară pentru studiul etnomuzicologic și istoric; adică să izoleze, să identifice și să definească stilul muzical armean autentic.²

Viața lui Komitas poate fi privită ca o manifestare individuală a identității armenesti naționale. El a fost o persoană cu o credință profundă și o înțelegere profundă a propriei sale culturi, care a perseverat mult timp în necaz și suferință ca urmare a acțiunilor celorlalți împotriva sa. Ca o figură simbolică în contextul

¹ Tigran Grigorian, *Istoria și cultura poporului armean*, Editura Științifică, București, 1993, p. 360.

² Sirvat Poladian, *Komitas Vardapet and his contribution to Ethnomusicology*, University of Illinois Press, vol. 16, nr. 1.

muzicii armene, povestea și lucrările sale joacă în același timp un rol major în modul în care armenii se definesc astăzi ca popor.

Paralela Komitas – Bartók

„Calitatea și cantitatea lucrării lui Komitas poate fi comparată cu cea a unor muzicologi din secolul XX, precum a fost Béla Bartók.”¹

Bazându-ne pe cunoștințele anterioare referitoare la istoria muzicii maghiare, și la cele actuale, dobândite în cursul studiului domeniului muzicii armene, am constatat că în biografia celor doi compozitori, Komitas și Béla Bartók, pot fi identificate o serie de coincidențe, sau momente asemănătoare, după cum urmează:

Cel mai mare compozitor, dirijor, pedagog și etnomuzicolog armean, Komitas Vardabet, s-a născut în Anatolia (Imperiul Otoman), regiune locuită în mare parte de armeni, într-un sat mic, într-o familie modestă. Și-a pierdut părinții la vârsta de 11 ani, când – datorită talentului său deosebit, decoperit de preotul satului – a fost trimis în Armenia la Ecimiadzin, pentru a studia la Seminarul teologic *Gevorkian*, centrul culturii armene.

Între anii 1896-1899, Komitas s-a perfecționat la Berlin, urmând cursuri de teorie, armonie și istoria muzicii la Conservatorul privat al lui Richard Schmidt. În același timp, a luat parte la cursuri de filosofie și psihologie la Universitatea Imperială din Berlin.

Komitas a trăit o parte importantă a vieții sale la Ecimiadzin, apoi s-a mutat la Constantinopol. Activitatea lui componistică și științifică a fost întreruptă brusc de Genocidul Armean izbucnit în 1915. Și-a petrecut restul vieții într-un spital de psihiatrie din Paris.

Cel mai cunoscut și recunoscut compozitor, pianist și etnomuzicolog maghiar al tuturor timpurilor, Béla Bartók (1881-1945) s-a născut în satul Sânnicolau Mare (Nagyszentmiklós) în Transilvania, astăzi aflat pe teritoriul României. Și-a făcut studiile muzicale la Academia de Muzică din Budapesta. Cea mai mare parte a vieții sale a trăit în Ungaria, ulterior s-a stabilit în Statele Unite ale Americii. A murit în condiții financiare modeste, bolnav de leucemie, în SUA.

Din datele biografice prezentate reiese că ambii compozitori s-au născut în afară, dar au trăit între hotarele patriei lor istorice. Din motive diferite, dar totuși, asemănătoare – căutarea unei libertăți creatoare – ambii s-au mutat în altă țară și amândoi au murit departe de meleagurile natale – Bartók la New York, Komitas la Paris. Rămășițele lor au fost aduse postum în țara natală.

¹ Rita Kuyumjian, *Komitas. Portretul unui idol armean*, Editura Ararat, București, 2018, p. 13.

Paralela cea mai evidentă/elocventă se arată însă în ceea ce privește activitatea lor muzicală. Amândoi s-au remarcat în primul rând prin culegerea și studiul materialului folcloric cu caracter autentic. Dedicându-se acestui domeniu, au călătorit în țara lor, dar și în afara acesteia, culegând, înregistrând, notând, și analizând din punct de vedere științific muzica populară. Pe lângă muzica propriei națiuni, ambii au apreciat și au cercetat în mare măsură muzica popoarelor învecinate. Etnomuzicologia le este recunoscătoare pentru descoperirea și salvarea de la uitare a unor straturi melodice folclorice latente, necunoscute până atunci.

Precum am menționat mai sus, Komitas a început să culegă muzică folclorică începând cu anii 1880, încă din vremea studenției la seminarul din Ecimiadzin. În jurul anilor 1890, fiind numit profesor la Ecimiadzin, folosea deja transcrierile sale de melodii populare în activitatea pedagogică. Apoi, treptat, activitatea sa în această direcție a devenit din ce în ce mai consecventă: a vizitat diferite localități din Armenia și din țările învecinate, în scopul culegerii materialului muzical popular autentic, pe care l-a studiat și l-a clasificat științific, din diferite perspective. Komitas a continuat această muncă în cursul întregii sale cariere. A fost conștient de faptul că, pentru o înțelegere mai corectă a specificului muzicii armene, cunoașterea și analiza muzicii țărilor învecinate este necesară. Prin intermediul acestei activități de cercetare, a devenit posibilă clarificarea influențelor reciproce ale muzicilor regiunilor învecinate. În acest scop, Komitas a cules și a studiat folclorul kurd, grecesc, arab, turc, iranian (persan), sirian. În prelegerile sale prezentate pe scene internaționale, Komitas a pus întotdeauna accent pe sublinierea diferențelor dintre muzica folclorică a diverselor popoare, prezentând cântece armene, arabe, turcești etc., și indicând precis detaliile și factorii care le diferențiau. Este cert că, prin intermediul unei analize minuțioase și a analizei comparate între caracteristicile cântecelor folclorice ale diferitelor națiuni, Komitas a fost cel care a studiat cel mai adânc acest domeniu în întreaga zonă a Caucazului. Rezultatele muncii sale au fost prezentate sub forma unor prelegeri și articole.

Béla Bartók a cules muzică folclorică, de asemenea, încă din perioada studenției, începând din anul 1904. Imediat după primul contact cu acest domeniu și-a dedicat viața aproape în mod absolut muzicii folclorice, iar sursele biografice arată că deja în 1909 culegea și muzică populară românească. Bartók – împreună cu Kodály Zoltán –, compozitor și etnomuzicolog maghiar de renume contemporan, călătorea periodic în regiunile locuite de maghiari și alte națiuni învecinate, cu scopul de a culege muzică folclorică autentică. Astfel, pe lângă cântecele maghiare și române, Bartók (și Kodály) a studiat folclorul slovac, sârb, croat, turc etc., în scopul studierii și definirii interacțiunilor lor reciproce. Bartók și-a publicat rezultatele cercetărilor sale sub formă de prelegeri și articole științifice.

Cei doi au menționat de mai multe ori faptul că satele îndepărtate, intacte, erau locațiile cele mai convenabile pentru activitatea de cercetare folclorică, căci în

aceste locuri se observau doar foarte puține influențe externe, sau, în unele cazuri, nu exista nicio influență externă, puritatea muzicii autentice populare fiind intactă.

Tatevik Shakhkulyan atrage atenția, în studiul său dedicat acestei teme, asupra faptului că atât Komitas cât și Bartók au amintit între dificultățile cele mai importante faptul că sătenii respingeau să cânte fără să existe o ocazie anume, în afara unui loc și timp corespunzător. Komitas scria în articolul său intitulat *Muzica țărănească armeană*:

„Ei cântă cu dificultăți uriașe sau nu cântă deloc, chiar iau în derâdere dacă sunt rugați de un străin, de exemplu, să cânte un cântec de muncă în timp ce ei nu se află pe câmp, în timpul muncii, ci acasă. Niciun sătean nu va cânta un cântec de plug stând acasă, deoarece câmpul este locul pentru a crea și a cânta cântece de plug.”¹.

Bartók a scris în articolul său intitulat *De ce și cum culegem muzică folclorică?*:

„Era considerat un lucru absolut impropriu, frizând imposibilul, să cânți colinde, cântece de nuntă sau de recoltă într-un alt moment decât cu respectiva ocazie.”²

Este, de asemenea, foarte interesant felul în care amândoi au sistematizat și analizat materialul cules în funcție de regiuni, de teritorii geografice, definind pe această bază unele dialecte folclorice diferite, bine definite. Precum Komitas prezintă dialectul caracteristic regiunii Akn, Van etc., Bartók vorbește despre dialectul de peste Dunăre, din Transilvania etc.

Este de menționat insistența lor în păstrarea caracterului autentic al melodiilor populare, inclusiv în cadrul prelucrărilor: unele surse menționează că Komitas aștepta și cerea de la interpreții prelucrărilor sale întotdeauna să reproducă timbrul instrumentelor populare cât de bine se poate. Cunoaștem de asemenea aspirația lui Bartók în acest sens: este de ajuns să ne gândim la instrumentația și indicațiile din cadrul *Dansurilor populare românești* semnate de el.

Cercetările lui Komitas au fost întrerupte în 1915 din cauza Genocidului și – ca rezultat al circumstanțelor socio-istorice menționate – o mare parte din moștenirea lui s-a pierdut definitiv. Bartók a reușit să-și continue studiile folclorice până în anii 1940, și – condițiile de lucru fiind mai favorabile – o mare parte a culegerilor, scrierilor muzicologice și a compozițiilor sale s-au păstrat.

Amândoi s-au bucurat de renume și de recunoaștere internațională încă în tipul vieții lor, călătorind în țările europene și în Asia (Komitas) prezentând concerte și prelegeri. Claude Debussy, Romain Rolland și mulți alți intelectuali de nivel internațional și-au exprimat admirația pentru lucrările lui Komitas, el fiind

¹ Tatevik, Shakhkulyan, „Komitas and Bartók: From Ethnicity to Modernity”, *International Journal of Musicology*, Vol. 2 (2016)

² *Idem.*

catalogat un reprezentant autentic, de încredere, al muzicii estice. Bartók a fost și este considerat cel mai mare etnomuzicolog din lume, activitatea sa nefiind egalată sau întrecută de nimeni până în prezent.

Preocupările în domeniul muzicii folclorice au avut un oarecare caracter/efect formator asupra stilului componistic al celor doi. Astfel, Komitas și Bartók au creat un stil și o gândire muzicală cu totul nouă, unică, originală și cu caracter inovator, apreciată la nivel mondial. Iar inovația în acest caz nu se reduce doar la melodic compozițiilor – cum s-a întâmplat la mai mulți compozitori ai secolului al XIX-lea, în cadrul așa numitelor școli naționale – ci se extinde asupra tuturor componentelor muzicii: ritmul, metrul, armonia, contrapunctul etc.

Ca rezultat al studierii straturilor străvechi ale muzicii armene, Komitas a ajuns la concluzia că modurile (sistemul octoihurilor) armene nu pot fi comparate sau identificate cu sistemul tonal (major-minor), care reprezenta baza muzicii europene și avea rol primordial în muzica secolelor XVII-XIX la nivel mondial. El considera că modurile muzicii armene se compun mai degrabă din tetracorduri reciproc conjuncte decât alăturate disjuncte. Pornind de la această idee, Komitas a derivat principii caracteristice ale aranjamentelor cu o nouă armonizare și textură, precum și procedee modale necunoscute în aceea perioadă.

Bartók a cercetat, de asemenea, în profunzime, sistemul sonor al muzicii populare maghiare, și a demonstrat că la baza stratului vechi al melodiilor populare stau sistemele pentatonice. Organizând materialul sonor al melodiilor populare autentice pe dimensiunea verticală, Bartók a ajuns la noi armonii, iar evoluția limbajului său muzical a condus de la modurile folclorice la folosirea sistematică și integrată a formațiunilor melodice și armonice abstracte în cadrul compozițiilor sale.

Concluzii

O asemănare a creației, surprinzătoare și, în același timp, explicabilă, conduce la o întrebare stranie. Cum s-a întâmplat ca doi muzicieni contemporani, cu interese și convingeri asemănătoare și care trăiesc în aceeași perioadă, prezentând niște puncte în comun la nivel de compoziție, fiind bravi inovatori și fără a-i repeta pe predecesorii lor, având de asemenea și un mediu comun, să nu se întâlnească niciodată, nici să facă referire unul la altul (sau cel puțin nu există o dovadă a relației lor)?

De asemenea, pe Komitas și Bartók îi unește interesul față de muzica turcească. În 1936, Bartók a călătorit în Turcia cu scopul de a culege muzică. Este binecunoscut faptul că Vardapet Komitas a avut un rol clar în culegerea muzicii turcești și s-a bucurat de o apreciere imensă în această țară, chiar și guvernul turc a avut drept scop fondarea unui conservator național, sub îndrumarea lui Komitas,

cu mulți ani înainte de a-l invita pe Bartók în același scop. Mai multe dovezi notabile cu privire la poziția lui Komitas în Turcia sunt reprezentate de faptul că prințul Turciei, împreună cu ambasadorul american Henry Morgenthau, au fost cei care au cerut ca Vardapet Komitas să se întoarcă din exil în timpul genocidului armean. Chiar dacă în timpul vizitei sale în Turcia, Bartók auzise despre Komitas, nu există nicio informație despre acest lucru.

„Ceea ce Komitas a dăruit armenilor a fost similar cu ceea ce Bartók a dăruit poporului maghiar – vocea sufletului național.”

- la fel ca și Bartók în Ungaria, Komitas în Armenia a fondat o direcție națională pentru compoziție;
- ambii compozitori au explorat neobosiți și au făcut cercetări;
- ambii au călătorit și au înregistrat materiale etnomuzicologice.

BIBLIOGRAFIE

BARTÓK, Béla, *A magyar népdal*, Budapesta, 1924

GRIGORIAN, Tigran, *Istoria și cultura poporului armean*, Editura Științifică, București, 1993

JUBILANT-PICKETT, David Jonathan, *Sacred and Popular - Music and the National Armenian Identity*, University College Dublin, 2017

KROÓ, György, *Bartók-kalauz [A Guide to Bartok]*, Editura Muzicală, Budapesta, 1975

KUYUMJIAN, Rita, *Komitas. Portretul unui idol armean*, Editura Ararat, București, 2018

KOMITAS, *Variațiuni pe aceeași temă*, Ediție alcătuită și tradusă de Sergiu Selian, Editura Ararat, București, 2018

PÁVAI, István, *Bartók Béla a népzene kutató*, Editura Hagományok Háza, Budapesta, 2008

STUDII

CIOMAC, Emil, „Muzica armeană”, în Siruni Djololian, Hagop: Ani, anuarul culturii armene, București, 1941

POLADIAN, Sirvart, *Komitas Vardapet and his Contribution to Ethnomusicology*, Ethnomusicology, University of Illinois Press, Vol. 16, No. 1

SHAKHKULYAN, Tatevik, *Komitas and Bartók: From Ethnicity to Modernity*, International Journal of Musicology, Vol. 2 (2016)

WEBGRAFIE

<https://www.icr.ro/uploads/files/istanbul-dimitrie-cantemir-carte-stiintei-muzicii.doc>